

Almirall i el catalanisme progressista. Resposta a Joan-Lluís Marfany

Almirall and progressive Catalanism. A reply to Joan-Lluís Marfany

per Josep Pich Mitjana i David Martínez Fiol

RESUM:

Els autors responen a les crítiques de Marfany a la seva interpretació del catalanisme d'Almirall publicades en un número anterior.

PARAULES CLAU:

Almirall, catalanisme, progressisme, republicanisme, federalisme.

ABSTRACT:

The authors reply to the criticisms made by Marfany to their interpretation of Almirall's Catalanism in an earlier issue.

KEY WORDS:

Almirall, Catalanism, progressivism, Republicanism, Federalism.

El professor Marfany acabava el seu article «Almirall i el nacionalisme català d'esquerres. Resposta a Josep Pich i Mitjana i David Martínez Fiol», publicat a *Recerques* (58-59, 2009), dient que: «si Pich o Martínez Fiol o tots dos junts, o qui sigui em convenç raonadament que la meua interpretació de l'Almirall de *Lo catalanisme* és errada no tindrè cap inconvenient a admetreu i a publicar-ho».¹ Li agafem la paraula i repliquem els dos historiadors al·ludits, tot i que el debat arriba amb uns tres lustres de retard.²

De fet, la resposta de Marfany a les nostres publicacions no respon als paràmetres dels debats historiogràfics actuals. Cal recordar que l'article que origina aquesta polèmica historiogràfica es publicà el juny de 1996,³ quan una determinada historiografia pretenia forjar una història nacional catalana i per aquest motiu era identificada com a nacionalista, tot i que els seus suposats integrants eren plurals i diversos. En aquella avinentesa, sorgí una altra tendència historiogràfica, que també era plural i diversa, que s'identificava com a antinacionalista. Ambdues iniciaren un debat historiogràfic que moltes vegades era més polític i doctrinal que acadèmic

1. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 196.

2. J. L. MARFANY, «Valentí Almirall i els orígens del nacionalisme català», *L'Avenç* 204, 1996, 20-24.

3. MARFANY, «Valentí Almirall i els orígens...»,

i erudit. Aquestes polèmiques, possiblement, van resultar poc útils per al conjunt de la historiografia catalana. El professor Marfany esdevingué un dels referents de la historiografia antinacionalista, a partir dels seus estudis sobre *La cultura del catalanisme* i el seu article a *L'Avenç* sobre Valentí Almirall i els orígens del nacionalisme català, entre d'altres.

Pensem que el debat al qual hem al·ludit es caracteritzà per la subordinació de l'anàlisi històrica a les conviccions doctrinals dels historiadors que s'enfrontaren en aquella polèmica.⁴ Els temps i els debats historiogràfics, però, han canviat i ens agradaria pensar que no es reproduiran unes disputes més basades en criteris polítics que en plantejaments històrics. No estem en desacord amb tots els plantejaments de Marfany. A tall d'exemple, compartim la seva crítica a l'actual burocratització de la vida acadèmica i estem d'acord que ens trobem amb unes «demandes [burocràtiques] cada cop més grans i més estúpida i innecessàries».⁵ Ens va sorprendre, però, que expliqués que s'havia assabentat de l'existència de l'article d'en Martínez Fiol (publicat a *L'Avenç* el 1997), a través de la lectura del llibre sobre el Centre Català d'en Josep Pich, publicat el 2002, com a primera concreció d'una tesi defensada al principi de 1999, i que repliqués en un article datat el 2009, però publicat realment a la fi de 2010.

El 1996, a l'article «Valentí Almirall i els orígens del nacionalisme català», publicat a *L'Avenç*, Marfany –i ja ens perdonarà que utilitzem les seves pròpies paraules– es fonamentava «en l'evidència interna d'uns quants textos de caràcter doctrinal», que li servien per afirmar que l'Almirall que dirigia la politització del catalanisme era un nacionalista conservador amb un projecte polític i doctrinal semblant al defensat per Prat de la Riba, ja que aquest l'identificà com el Precursor, en majúscules. De fet, Almirall sempre ha estat reconegut com un dels grans pensadors polítics del federalisme i del catalanisme, però la seva imatge i la dels seus partidaris, dins de la historiografia contemporània catalana, va ser elaborada pels intel·lectuals de la Lliga Regionalista, a la primeria del segle xx. Aquests, com diu Pere Gabriel, els identificaren com...

[...] aquella bona gent abocada a la gresca política, de la qual es podien destacar mil i una anècdotes, ingènua i sincera, entranyable, persones en conjunt que entreveren el problema de Catalunya i el seu difícil encaix dins Espanya, però no se n'acabaren de sortir perquè no assumiren la realitat nacional de Catalunya.⁶

4. Sobre el debat entorn de la necessitat de construir o no una *història nacional* cal analitzar des d'un punt de vista catalanista a A. BALCELLS, *La història de Catalunya a debat. Els textos d'una polèmica*, Barcelona, Curial, 1994. Una visió certament diferent a mode de resposta a Balcells a D. MARTÍNEZ FIOI, «L'"Avenç": la Catalogna tra storia locale e storia nazionale», *Memoria e Ricerca* 5, 1995, 157-168.

5. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 195.

6. P. GABRIEL, «Pròleg», dins J. PICH, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall (1841-1904)*, Vic, Eumo, 2004, 15.

Crearen la imatge d'Almirall com a *precursor* del *veritable* catalanisme polític, que des de la seva perspectiva era el de la Lliga Regionalista de Prat de la Riba, ja que les idees progressistes, positivistes, materialistes i evolucionistes d'Almirall li haurien impedit liderar la politització del catalanisme. En definitiva, hem defensat i defensem que és necessari establir una imatge renovada tant d'Almirall i del sorgiment del catalanisme polític, com dels inicis de les cultures catalanistes.⁷

No entenem per què el professor Marfany qualifica com a violent el nostre desacord amb el seu article publicat a *L'Avenç* sobre Almirall. És cert que no compartim en absolut els seus punts de vista, però no som conscients d'haver utilitzat un llenguatge desqualificador, alhora de replicar-lo, ni tan sols la duresa i la contundència amb la qual sovint escriu el mateix Marfany. A tall d'exemple, un dels autors d'aquestes línies és comparat amb Sherlock Holmes i acusat de dur a terme suposicions ofensives sobre les motivacions que el portaren a escriure l'article que va publicar a *L'Avenç*. Hem de reconèixer que no trobem ofensiu que ens comparin amb un personatge de ficció com l'il·lustre detectiu creat per Sir Arthur Conan Doyle, però cap dels dos autors d'aquesta rèplica no utilitza un mètode deductiu, com bé sap el professor Marfany així com aquells que hagin llegit els nostres estudis històrics.

Sobre l'origen de la cultura del catalanisme

La nostra suposada deducció estaria motivada pel fet d'haver assenyalat un dels problemes fonamentals del seu estudi *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*. Aquest llibre pretenia explicar la gènesi de la cultura catalanista i del nacionalisme català sense dir res d'Almirall i dels seus partidaris, ni tenir en compte un dels tres llibres fonamentals de la ideologia catalanista: *Lo Catalanisme* (els altres dos són *La tradició catalana* i *La nacionalitat catalana*). En el seu estudi sobre els inicis del nacionalisme català, Marfany tampoc no deia res de l'existència del Centre Català (1882-1894), la primera associació política catalanista,⁸ ni dels dos primers congressos catalanistes (el primer de 1880 i el segon de 1883),⁹ ni de la rellevància de la *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya*, més coneguda com a *Memorial de greuges*, de 1885, redactat en la seva major part pel

7. J. PICH MITJANA, «La Génesis del catalanismo político. De los inicios de la Restauración a la crisis del Centre Català», *Hispania* 229, 2008, 437-470.

8. J. PICH, *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2002.

9. El primer Congrés Catalanista ha estat àmpliament estudiat per J. GALOFRÉ, *El primer Congrés Catalanista*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1979; per J. M. FIGUERES, *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985; «La Gran Polèmica Catalanista de 1880. L'expansió del catalanisme polític a través del periodisme d'opinió», *Afers* 36, 2000; i per J. PICH, *Almirall i el Diari Català (1879-1881). L'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Vic, Eumo, 2003, 179-224. Sobre el segon Congrés Catalanista hi ha els estudis de M. C. ILLA I MUNNÉ, *El Segon Congrés Catalanista. Un Congrés inacabat 1883-1983*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1983; o el de PICH, *El Centre Català...*, 44-77.

mateix Valentí Almirall.¹⁰ El motiu d'aquesta *omissió* seria segons el mateix Marfany (que a les primeres pàgines del seu llibre és molt taxatiu sobre el moment *fundacional* del nacionalisme català) que «jo no havia parlat d'Almirall en el meu llibre, perquè havia triat d'estudiar-hi el moviment nacionalista català a partir del moment, i només a partir del moment, en què apareixia com a tal moviment». Conseqüentment, tota l'activitat catalanista prèvia a la fundació Centre Escolar Catalanista (associació creada com a joventuts del Centre Català de Barcelona, fins al punt que Valentí Almirall els hi dedica *Lo catalanisme*) no seria nacionalista. Si ho fos, tal com reconeix al seu article publicat a *L'Avenç* el 1996, Marfany no hauria estudiat els inicis del nacionalisme català. Cal recordar que al seu article de *L'Avenç* afirma que l'Almirall que escriu *Lo catalanisme* era un dirigent catalanista, entès com a nacionalista, «si fa o no fa tan conservador» com Prat de la Riba.

No cal ser Sherlock Holmes per afirmar que si algú pretén estudiar, i més si és un dels màxims especialistes en la matèria, els inicis de la cultura catalanista i del nacionalisme català hauria de començar amb la primera associació política catalanista, el Centre Català, i tenir en compte els dos primers congressos catalanistes, les primeres reivindicacions concretes formulades al *Memorial de greuges*, i el primer text doctrinal de rellevància, *Lo catalanisme*, on Almirall formulà el projecte del catalanisme *liberal*, entès com a progressista; així com també el projecte polític liderat per Narcís Roca Farreras¹¹ i especialment l'encapçalat per Valentí Almirall, que un dels dos autors d'aquesta rèplica ha identificat com a *federalcatalanista*. Tanmateix, el llibre d'en Marfany sobre els inicis de la cultura del catalanisme està molt ben escrit i aporta molta documentació, tot i no dir res dels inicis del catalanisme polític entre 1879 i 1887.

També, mantenim que els plantejaments de l'article del professor Marfany sobre Almirall responen a criteris presentistes —o si es prefereix doctrinals—, especialment quan fa referència a Almirall i el projecte *federalcatalanista*. En la seva *resposta afirma* que no ha dit mai enlloc que en el moviment catalanista no hi hagués cap tendència progressista i modernitzadora, ja que a *La cultura del catalanisme* i al seu article «Catalanistes i lerrouxistes» ha defensat que modernisme i regeneracionisme eren ingredients essencials del primer nacionalisme català, alhora que reconeix l'existència, «en el mateix període inicial que és el que jo havia estudiat», d'un nacionalisme d'esquerra. Tanmateix, a *La cultura del catalanisme* hauria intentat demostrar, «raonadament i amb recolzament documental», que el nacionalisme d'esquerra era «essencialment retòric, totalment infectiu i completament subordinat a l'altre,

10. Trobareu més informació a J. NADAL *et al.*, *El memorial de Greuges i el catalanisme polític*, Barcelona, La Magrana - Institut Municipal d'Història, 1986; J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, «Estudi introductor», *Textos jurídics catalans*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990, XI-XXXI; PICH, *El Centre Català...*, 78-104. Per a una visió diferent sobre el *Memorial de greuges*, vegeu E. UCELAY-DACAL, *El imperialismo catalán*, Barcelona, Edhasa, 2003, 93-108.

11. I. ALBÓ i S. AYMERICH (COORD.), *100 anys després: cycle d'actes commemoratius del centenari de la mort de Josep-Narcís Roca i Ferreras*, Barcelona, Oikos-Tau, 1995; o T. STRUBELL i TRUETA, *Josep Roca i Ferreras i l'origen del nacionalisme d'esquerres: [assaig basat en l'obra de recopilació duta a terme per Fèlix Cucurull]*, Arenys de Mar, Llibreria el Set-Ciències, 2000 o del mateix autor, *Josep-Narcís Roca i Ferreras, 1834-1891*, [Barcelona], Generalitat de Catalunya, 2008.

el de dreta».¹² No devia estar tan subordinat quan el professor Enric Ucelay-Da Cal afirma que sense la tesi imperialista defensada per Prat de la Riba no s'entén «la obsesión de la izquierda catalanista, los enemigos de la Lliga, por el antiimperialismo».¹³

Sobre el suposat racialisme del nucli doctrinal del catalanisme

Aprofitem aquesta rèplica per suggerir al professor Marfany que corregeixi a Francisco Caja, un dels seus més fervents admiradors i professor al Departament d'Història de la Filosofia de la Universitat de Barcelona, així com destacat militant espanyolista (és president des de 2001 de Convivencia Cívica de Catalunya). El professor Caja sí que utilitza un llenguatge «violent», quan qualifica els historiadors que no compartim les seves tesis com a *nacional historiadors*, alhora que ens qualifica, a tall d'exemple, com «saltimbanquis», que ens dediquem a *disputes de sagristia*, i assegura que som intel·lectualment «inconsistentes».¹⁴

El professor Caja, en canvi, afirma que *La cultura del catalanisme* és un llibre bàsic per a l'«adecuada comprensión general del primer catalanismo» i assegura que el professor Marfany seria «la bestia negra de los nacional historiadores».¹⁵ En canvi, resulta un historiador «admirable»¹⁶ per a un dels principals defensors de l'espanyolisme a Catalunya. També ens agradaria saber si comparteix la tesi que el seu admirador formula a *La raza catalana. El núcleo doctrinal del catalanismo*, on utilitza els estudis de Marfany per defensar que el nucli doctrinal del catalanisme es basaria en l'existència d'una suposada *raça catalana*, i que «el nacionalismo [català] es una especie de racialismo», *racialisme* entès com a *doctrina racial* que consistiria a atribuir «a la naturaleza lo que pertenece a la cultura».¹⁷ El *racialisme* catalanista es fonamentaria en una «expresión de una diferencia espiritual irreductible», que hauria estat iniciada per Valentí Almirall.¹⁸ La tesi defensada per Caja té el suport explícit, tal com es pot veure al pròleg, del conegut filòleg Jon Juaristi, on assegura que el llibre de Caja pretén destruir la *llegenda piadosa* que el catalanisme és un «nacionalismo, en suma, cívico [basat en la cultura i en la participació política] y no étnico», és a dir, que es tractaria d'un nacionalisme basat en una doctrina racista.¹⁹

Francisco Caja considera a Almirall com el «primer» nacionalista i afirma que no hi ha cap opció progressista en el catalanisme, ja que «o federalismo o nacionalismo, *tertium non datur*». Algunes perspectives simplificadores veuen el catalanisme polític com un moviment nacionalista reaccionari, tant pels seus integrants com

12. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 2009, 197.

13. UCELAY-DA CAL, E., *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*, Barcelona, Edhasa, 2003, 15 i 27.

14. F. CAJA, *La Raza Catalana. El núcleo doctrinal del catalanismo*, Madrid, Encuentro, 2009, 28, 42-44, 55, 63, 72, 154, 225, 260, 298-299 i 361.

15. CAJA, *La raza catalana...*, 72, nota 52.

16. CAJA, *La raza catalana...*, 266, nota 11.

17. CAJA, *La raza catalana...*, 29-30.

18. CAJA, *La raza catalana...*, 42.

19. J. JUARISTI, «Prólogo», dins CAJA, *La Raza Catalana...*, 7-8.

per les seves reivindicacions polítiques i culturals. Per tant, consideren que no ha existit, ni existeix, un catalanisme (o un *federalcatalanisme*) d'esquerres, ni tan sols progressista. Que Almirall i els seus partidaris provinguessin del republicanisme federal intransigent i tinguessin vincles amb els anarquistes no implicaria l'existència d'un catalanisme *liberal/progressista*, perquè, en paraules de Caja, «las explicaciones de Almirall son de una claridad absoluta. La 'ambigüedad' que los nacional-historiadores señalan es la suya, no la de Almirall. De ello depende, en último extremo, el origen 'progresista' del catalanismo y la legitimidad del 'federalismo asimétrico' de Maragall y Cía».²⁰ Caja utilitza les «rotundas afirmaciones» de Marfany al seu article a *L'Avenç* de 1996 per afirmar que no existeix un catalanisme progressista, federal, liberal, laic i democràtic.²¹

Joan Lluís Marfany a *La cultura del catalanisme* remarcava el caràcter classista del catalanisme, el seu conservadorisme, que es combinaria amb una *utopia me-socràtica* i amb «manifestacions racistes i proto-feixistes».²² A la rèplica que un dels dos autors d'aquestes ratlles va escriure el 1997 afirmava que semblava «més preocupat de demostrar, a través d'un discurs més polític que historiogràfic (allò que en Marfany critica a la historiografia influïda pel catalanisme en els seus estudis sobre la llengua catalana),²³ que els nacionalismes han estat i són l'avantsala del feixisme i de l'autoritarisme». Aquest apriorisme, compartit plenament per Francisco Caja, implica que intenti demostrar que el discurs federalcatalanista d'Almirall era antiliberal, antiparlamentari, conservador i carregat de *menyspreu de classe* vers les classes populars, i Caja hi afegeix que també seria fonamentalment racista.²⁴

L'autor de *La cultura del catalanisme* ens acusa de fer un «procés d'intencions [...] i aquestes coses no es fan». No deuen ser *intencions*, quan Marfany es reafirma dient que realment pensa que els «nacionalismes han estat i són l'avantsala del feixisme i de l'autoritarisme», ja que li sembla evident que «no requereix cap demostració. No estic dient que el nacionalisme meni inevitablement al feixisme, però qui negarà que, històricament, hi ha menat repetidament».²⁵ L'evidència que, segons Marfany, no necessita demostració és la idea, un tant esquemàtica, per la qual els nacionalismes, siguin de dretes o d'esquerres, han estat, van ser, són i seran l'avantsala del feixisme. En aquest sentit, possiblement, seria convenient que llegís els estudis d'alguns dels principals estudiosos del feixisme, com ara Stanley G. Payne, Robert O. Paxton o Roger Griffin.²⁶ Aquest darrer veu el feixis-

20. CAJA, *La raza catalana...*, 44, nota 7.

21. CAJA, *La raza catalana...*, 73.

22. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 1995, 183.

23. MARFANY, *La llengua maltractada*, Barcelona, Empúries, 2001; i *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, L'Avenç, 2008.

24. J. D. MARTÍNEZ FIOI, «Valentí Almirall: Medievalisme, parlamentarisme i corporativisme», *L'Avenç* 211, 2008.

25. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 197.

26. S. G. PAYNE, *El Fascismo*, Madrid, Alianza Editorial, 2001; R. O. PAXTON, *Anatomía del Fascismo*, Barcelona, Península, 2005; i R. GRIFFIN, *Modernismo y fascismo. La sensación de comienzo bajo Hitler y Mussolini*, Madrid, Akal, 2010.

me com «una forma de modernismo programático cuya intención es hacerse con el poder político para llevar a la práctica una visión totalizadora del renacimiento nacional o étnico».²⁷

Quant a la visió del feixisme de Marfany

Encara que no tingui res a veure amb Almirall, ni amb el nacionalisme català d'esquerres, ens resulta encara més paradoxal que Marfany es reafirmi en la seva visió sobre els vincles del nacionalisme amb els orígens del feixisme.²⁸ Si per les raons exposades pel professor Marfany identifiquem el nacionalisme amb el feixisme, sens dubte estarà d'acord amb nosaltres que es podria fer exactament el mateix, per exemple, amb el sindicalisme revolucionari del principi del segle xx. Per què el sindicalisme? Doncs, perquè una de les vies polítiques (i cal considerar el sindicalisme com un forma de fer política, malgrat el que pensin alguns sectors llibertaris) d'accés al feixisme va ser el sindicalisme revolucionari. En aquest sentit, cal recordar com una part considerable del sindicalisme llibertari i socialista de diferents països europeus va derivar o abraçar la causa feixista durant els anys vint i trenta del segle xx.²⁹ A tall d'exemple, els Sindicats Lliures (que una bona part de la historiografia presenta com una colla de pistolers a sou de la patronal, neguitosos per assassinar sindicalistes llibertaris)³⁰ van experimentar un creixement espectacular per l'absorció de molts antics anarcosindicalistes.

També seria pertinent recordar com el dirigent del PSOE Francisco Largo Caballero, secretari general de la UGT i conegut durant els anys de la segona República com el Lenin espanyol, va fer conviure la central sindical socialista dins del marc legal de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera.³¹ I ningú no ha gosat dir que Largo Caballero i els socialistes estiguessin a favor d'una dictadura militar d'extrema dreta. En aquesta línia, un altre possible exemple podria ser l'estudi del doctor Juan Negrín, dirigent del PSOE i cap del Govern de la República entre 1938 i 1939. Aquest va proposar un projecte de resolució del conflicte civil espanyol basat en tretze punts, amb una declaració explícita de nacionalisme espanyol,³² i

27. GRIFFIN, *Modernismo y fascismo...*, 257.

28. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 197.

29. Z. STERNHALL, M. SZNADJER i M. ASHERI, *El nacimiento de la ideología fascista*, Madrid, Siglo XXI, 1994.

30. A. PESTAÑA, *Terrorismo en Barcelona*, Barcelona, Planeta, 1979; P. FOIX, *Los archivos del terrorismo blanco*, Barcelona, Ariel, 1931. Però com tot no és ni blanc ni negre, hi ha la versió sinistre de l'anarquisme d'acció des d'un punt de vista republicà-liberal dels anys trenta del segle xx a J. M. PLANES, *Els gàngsters de Barcelona*, Barcelona, Proa, 2002.

31. J. F. FUENTES, *Largo Caballero. El Lenin español*, Madrid, Síntesis, 2005, 117-149. Ara bé, una certa historiografia filosocialista apunta per aspectes no tan políticament compromesos del període dictatorial de la UGT per tal de no abundar en la nafra: F. DE LÚIS MARTÍN, *La cultura socialista en España 1923-1930*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1993.

32. J. LLARCH, *Negrín. Resistir es vencer*, Barcelona, Planeta, 1985, 262. Sobre la figura de Negrín durant la Guerra Civil, R. MIRALLES, *Juan Negrín. La República en Guerra*, Madrid, Temas de

ningú no ha dit que el discurs polític de Negrin fos tan nacionalista com els que s'autoidentificaven com els «nacionales».

Altres conceptes incòmodes, com medievalisme corporativisme i antiparlamentarisme

En estudiar els orígens del catalanisme sorgeixen altres conceptes problemàtics, com són els de medievalisme, corporativisme i antiparlamentarisme. A l'anàlisi que Marfany feia d'aquests conceptes en referència al pensament polític de Valentí Almirall, identificava tots tres conceptes com a propis del pensament conservador i reaccionari del vuit-cents. Allò que simplement se li exposava en l'article que un dels dos autors de la rèplica va publicar a *L'Avenç*, el 1997, era que aquests conceptes no eren patrimoni exclusiu de la dreta, sinó que eren compartits per la mateixa esquerra (ja fos catalana, espanyola o de la resta d'Europa)... i això no era fugir d'estudi, sinó establir un fet que accepten la major part dels historiadors que han estudiat el concepte de corporativisme al darrer terç del segle XIX.

Al seu article sobre Almirall i el nacionalisme català, el professor Marfany considera necessari recordar que havia fonamentat la seva argumentació en la lectura de *Lo catalanisme* i del llibre de J. J. Trias Vejarano, *Almirall y los orígenes del catalanismo*, publicat el 1975. Ara bé, entre 1996 i el 2011 s'han publicat algunes monografies sobre Almirall i els orígens del catalanisme, la major part citades amb anterioritat, que no defensen el mateix punt de vista que el professor Trias Vejarano. En el seu article sobre Almirall publicat a *L'Avenç*, Marfany va prescindir dels motius de la ruptura d'Almirall i els seus partidaris amb Pi i Margall i el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), així com dels que van portar a la constitució del Centre Català. En canvi, fonamentà el seu article en una part de *Lo catalanisme*, on Almirall defensa un sistema polític fonamentat en el corporativisme.³³

Quant a la ruptura entre els federalcatalanistes i els republicans federals encapçalats per Pi i Margall, Marfany seguia la tesi de Trias Vejarano d'interpretar-ho com l'allunyament d'aquest sistema polític i doctrinal d'un sector de la societat catalana. Per a Marfany no es tracta d'una «tensió» entre federalcatalanistes almirallans i republicanofederals, sinó una «clara condemna» del projecte republicanofederal. Després d'una escissió, les relacions amb els antics companys de partit no són precisament cordials i Almirall explica reiteradament a *Lo catalanisme* que el *particularisme* que ell defensava era el que entenia com el veritable federalisme, però que no es podien presentar com a federalistes, perquè aquest partit estaria controlat per *radicals*. Conseqüentment, el posicionament d'Almirall buscava establir diferències amb els seus antics companys d'opció política.

Trobem molt bé que en la seva resposta Marfany hagi retirat el mot *odi*, però no compartim que mantingui que el posicionament polític i doctrinal d'Almirall en *Lo catalanisme* es basava en un «conservadorisme ple de menyspreu» vers les classes

Hoy, 2003. Sobre la construcció del nacionalisme espanyol dins de la tradició liberal: J. ÁLVAREZ JUNCO, *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Madrid, Taurus, 2001.

33. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 198.

populars.³⁴ A risc que ho consideri una anècdota, cal recordar que va ser el vell Almirall, com a hereu de confiança de Rossend Arús, qui impulsà l'establiment de la primera biblioteca popular de Barcelona: la Biblioteca Pública Arús. Si la seva ideologia era conservadora i *menyspreava*, en expressió de Marfany, les classes populars, perquè va esmerçar tants esforços en una iniciativa que pretenia millorar la cultura dels més desvalguts?

No hem negat mai que Almirall a *Lo catalanisme* defensés un sistema polític amb una certa dosi de corporativisme. Tanmateix, considerem que les dades provinents de les memòries sí que són formes acceptables de prova documental, o és que el professor Marfany està en contra de la recuperació de la memòria històrica? Quant a l'argument que Almirall es va casar *in articulo mortis* amb la seva companya sentimental d'origens andalusos considera que «és millor [...] que tots fem com qui no ho veu».³⁵ A risc que ens torni a comparar amb Sherlock Holmes, quan ho explicàvem érem conscients que algú, com ha acabat fent el professor Caja, podia recuperar el discurs racial que es troba en alguns textos d'Almirall, i afirmar que tot el seu projecte polític es fonamentaria en el racisme. Tanmateix, resulta difícil de creure que un racista compartís la seva vida sentimental amb una dona d'un poble –racialment– considerat inferior.

En aquest sentit, la Catalunya ideada per Almirall en la darrerria del segle XIX era corporativista, perquè entenia que la societat catalana fruit de la industrialització i de la crisi agrària finisecular (tot i que aquesta no es té gaire en compte a l'hora d'analitzar el període de construcció de la ideologia catalanista) era molt convulsa i calia cercar vies d'enquadrament social que els servissin per intentar evitar la conflictivitat social que caracteritzava el període. Aquesta aspiració també la recullen formacions obreristes esquerranes d'arreu d'Espanya i d'Europa que no connecten amb els discursos obreristes radicalitzats. L'exaltació del professionalisme i de la tecnocràcia és típica d'aquell període, i es consolidà en el primer terç del segle XX, alhora que nodrirà els discursos republicans, marxistes i feixistes, entre d'altres..., i fins i tot dels mateixos llibertaris.³⁶

Tampoc no s'ha d'oblidar com era el sistema polític de la Restauració, tal com el descrivia el mateix Almirall a *L'Espagne telle qu'elle est*, un assaig polític i sociològic,

34. Vegeu les obres de PICH, *Almirall i el Diari Català...*, 225-258; *Federalisme i catalanisme...*, 186-234; i «La Génesis del catalanisme polític. De los inicios de la Restauración a la crisis del Centre Català», *Hispania*, 229, 2008, 437-470.

35. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 200.

36. Respecte a això, per al cas català, vegeu els articles de D. MARTÍNEZ FIOI i S. TAVERA GARCÍA, «Corporativismo y revolución: los límites de las utopías proletarias en Cataluña (1936-1939)», *Historia Social* 32, València, UNED, 1998, 53-71; D. MARTÍNEZ FIOI, «*Cavallers del Treball*: función pública, corporativismo y asociacionismo profesional en Cataluña (1900-1936)», *Bulletin d'histoire Contemporaine de l'Espagne* 45, Université de Provence, 2007; i del mateix autor els llibres: *Estatisme i antiestatisme a Catalunya (1931-1939)*. *Rivalitats polítiques i funcionaries a la Generalitat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008; *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010. Per al conjunt d'Espanya: F. VILLACORTA BAÑOS, *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*, Madrid, Siglo XXI, 1989.

redactat en un estil gairebé esperpèntic, on criticava l'Espanya de la Restauració. Almirall afirmava que el *canovisme polític* es basava en una aliança de l'oligarquia política amb el caciquisme rural que convertia les eleccions en una farsa. Les seves crítiques al caciquisme s'avançaren en més d'una dècada a les de Joaquín Costa. En canvi, Marfany se centra únicament en *Lo catalanisme* per assegurar que:

[...] no és d'estratègia [política] que estem parlant, aquí: no és pas que, donat que la política parlamentària sota la Restauració és pura farsa, s'advocui pel boicot de fet i ho tornarà a fer, però aquí està dissenyant tot un ordenament constitucional diferent, amb sufragi restringit i presència decisiva de les corporacions en el procés legislatiu. I en aquest sentit, és l'evidència mateixa que davant de la corrupció canovista de la democràcia, hi havia una altra opció, que era la progressista de debò, i era la de reclamar el joc polític segons les regles constitucionals, net de trampes.

També ens recorda que el 1886 el sistema electoral era per sufragi censitari i...

[...] que el sufragi universal representava encara la reivindicació democràtica més obvia i més immediata. Enfront d'aquesta opció, l'altra la dels catalanistes de tots colors [...] només es pot ser qualificada, es miri com es miri, de francament reaccionària: a passar d'un sistema manipulable per polítics professionals a un de controlable per grups de pressió, no veig que s'hi guanyi gaire.³⁷

Anem a pams, quan Almirall escriu *Lo catalanisme* està exposant, blanc sobre negre, la seva proposta doctrinal, però també d'estratègia política. Si es tractés únicament d'ideologia no tenia cap inconvenient a afirmar que el sistema polític que més li agradava era el nord-americà.³⁸ De fet, a la tercera part de *Lo catalanisme*, presenta les possibles aplicacions pràctiques del sistema *particularista*, tant en la forma de govern republicana com en la monàrquica, i afirma que el sistema polític nord-americà era el que més s'aproximava al seu ideal polític. A més, estava convençut que els EUA aconseguirien l'hegemonia política i econòmica mundial, si Europa no abandonava el sistema centralista que, des de la seva perspectiva, condemnava els pobles europeus a entrar en una etapa de decadència. Quant als grups de pressió, agradi o no, als Estats Units actuaven i actuen com a *lobbies*. A més, el primer èxit rellevant d'Almirall arribà de la mà del *Memorial de greuges*, quan assolí el suport de la *societat civil* i de grups de pressió que defensaven uns interessos determinats. No obstant això, el que ens resulta sorprenent és que el professor Marfany estableixi el que qualifica d'opció «progressista de debò» i que el

37. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme...», 199.

38. V. ALMIRALL, *La Confederación Suíza y la Unión Americana. Estudio político comparativo*, Barcelona i Vilanova, Llibreria de López Bernagosi i Llibreria de F. Miquel i C.ª, [1886], 1-10 i 76-190. Trobareu una informació més àmplia d'aquest tema a PICH, *El Centre Català...*, 127-140.

sufragi universal fos l'opció democràtica més òbvia, quan aquests eren els plantejaments defensats per Pi i Margall i el PRDF, d'on Almirall i els seus partidaris s'havien escindit. Si està d'acord que el sistema polític descrit a *L'Espagne telle qu'elle est*, el 1885, responia a la realitat del canovisme polític, el *progressisme de debò* era acceptar les *regles del joc*, tot i saber que mai no podrien canviar el sistema polític de la Restauració.

Almirall amb *L'Espagne telle qu'elle est* volia que els europeus sabessin que a Espanya les coses moltes vegades no eren el que semblaven, per aquest motiu va publicar el llibre a París, el 1887. Explicava que la legalitat espanyola normalment era paper mullat i la política una farsa. A tall d'exemple, afirmava que els polítics centralistes –on hi afegia als seus antics companys de partit, el PRDF– manifestaven el seu esperit de servei, remarcaven la seva moralitat, el seu civisme i, fins i tot, s'oposaven a cobrar un sou de l'Estat, però aquest *desinteressat altruisme* no els impedia *guanyar-se la vida* amb el tràfic d'influències, deixar-se subornar o acceptar càrrecs de direcció de les companyies que depenien de les concessions del Govern. A més, el funcionament de la política espanyola era aparentment modern, però en realitat estava controlat per petits nuclis de dirigents que utilitzaven les formacions polítiques en benefici propi. La immoralitat s'hauria estès per tota la societat espanyola i afectava no solament als polítics, sinó també a les grans fortunes i a les classes populars, ja que «los chanchulllos administrativos se perpetran, no a pesar del país, sino con su ayuda».³⁹

Quant a la reivindicació del sufragi universal (masculí), quan aquest s'implantà el 1890, no va suposar cap reforma del sistema polític de la Restauració. Cal recordar que de 1876 a 1890, amb sufragi censitari, totes les eleccions les guanyà el govern que convocava les eleccions, i de 1890 al cop d'estat de Primo de Rivera, el 1923, també. A tall d'exemple, el conservador Fernando Soldevilla a *El año político de 1905*, quan Almirall ja feia un any que era mort i les eleccions eren per sufragi universal masculí explica, amb tota la naturalitat del món, que a les eleccions municipals del 12 de novembre de 1905 hi hagué una única novetat:

[...] resultaron elegidos tres candidatos socialistas, los señores Iglesias, Ormaechea y Caballero valiéndose para vencer de una treta ingeniosa, como fué la de conocer y usar la contraseña que usaban los electores ministeriales é imitar por la parte externa la candidatura de éstos; gracias á lo cual entraron en las urnas todas las papeletas de los electores socialistas y éstos fueron elegidos.⁴⁰

Quines opcions els hi quedaven als liberals progressistes, com Almirall, que volien plantejar una alternativa al sistema polític canovista? És cert que Almirall pretenia establir un sistema parlamentari en què una de les cambres seria d'elecció

39. ALMIRALL, *España tal...*, 51-201. Trobareu una explicació més àmplia a PICH, *El Centre Català...*, 140-158.

40. F. SOLDEVILLA, *El año político 1905*, Madrid, Imprenta de Ricardo Rojas, 1906, 447.

corporativa, tot i que no era una opció totalment antiparlamentària. De fet, simplifícadament, l'antiparlamentarisme podia ser radical, com el dels llibertaris, o difós, com el dels partits, més o menys, liberals i/o democràtics, o el dels mateixos feixistes. Tanmateix, el Partit Nacional Feixista Italià inicialment no es definia com a antiparlamentari, sinó com a contrari d'una determinada visió del parlamentarisme.⁴¹

I, finalment, el medievalisme o la revisió de la història medieval com a recurs per redefinir el present va ser una fórmula comuna de tot el ventall ideològic europeu per dissenyar les velles i les noves pàtries liberals o pseudoliberalis i, fins i tot, autocràtiques de l'Europa del vuit-cents i primer nou-cents. Marfany nega que Almirall recollís «l'herència directa dels liberals catalans de la primera meitat del segle XIX», inspirada en el medievalisme,⁴² però això és dubtós si utilitzem els llibres de Juan Ignacio Farreras, sobre els intel·lectuals espanyols liberals decimonònics, i les obres d'Albert Ghanime o de Joan Palomas sobre Joan Cortada i Víctor Balaguer.⁴³

A tall de conclusió

L'article de Marfany i la nostra rèplica evidencien que el llegat polític i doctrinal d'Almirall, així com l'existència d'una tendència catalanista d'orientació progressista, són polèmics. No es tracta d'entrar en confrontacions entre suposats historiadors *nacionalistes* i *antinacionalistes*. Pensem que aquest debat hauria d'haver quedat superat. Si es volen estudis acadèmics i rigorosos de la història del catalanisme, des de perspectives molt diferents, és molt aconsellable la lectura d'alguna de les darreres publicacions sobre el tema, com els treballs del professor recentment finat Josep Termes,⁴⁴ o els d'Enric Ucelay-Da Cal.⁴⁵ Considerem que no s'ha de caure en un debat reduccionista i que s'han d'evitar la utilització d'unes anàlisis basades en concepcions preestablertes.

En el seu moment, criticàrem les tesis de Marfany sobre la seva anàlisi de l'Almirall de *Lo catalanisme*, com ara ho fem amb el seu estudi d'Almirall i el naciona-

41. Dos retrats de l'intel·lectual feixista espanyol: F. GALLEGRO, *Ramiro Ledesma Ramos y el fascismo español*, Madrid, Síntesis, 2005; i J. GIL PECHARROMÁN, *José Antonio Primo de Rivera. Retrato de un visionario*, Madrid, Temas de Hoy, 2003. Els cercles intel·lectuals llibertaris a E. UCELAY-DA CAL, «José Peirats, el autodidacta como intelectual orgánico», dins J. PEIRATS VALLS, *De mi paso por la vida*, Barcelona, Flor del Viento Ediciones, 2009.

42. MARFANY, «Almirall i el nacionalisme... », 203.

43. Sobre la construcció de la novel·la històrica a Espanya, els llibres de J. I. FARRERAS, *La novela por entregas (1840-1900)*, Madrid, Taurus, 1972; *Los orígenes de la novela decimonónica (1800-1830)*, Madrid, Taurus, 1973; *El triunfo del liberalismo y la novela histórica (1830-1870)*, Madrid, Taurus, 1976. Per a Joan Cortada, A. GHANIME, *Joan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. Per a Víctor Balaguer, J. PALOMAS, *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*, Vilanova i la Geltrú, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2004.

44. J. TERMES, *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, 2000.

45. E. UCELAY-DA CAL, *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*, Barcelona, Edhasa, 2003.

lisme d'esquerra, així com amb la visió del professor Francisco Caja sobre el nucli doctrinal del catalanisme, perquè ens semblen desencertades. Marfany afirma que amb els nostres treballs sobre Almirall no l'hem fet canviar d'opinió, però la seva rèplica tampoc no ens ha fet canviar el nostre criteri.